

gospodarka/wsj/article268054/ Blekita Karta dla inzynierow z Azji i Afryki.html. 24. *The trouble with ageing // The Economist (UK)*. – 2004. – 30 September. 25. *Vidal J. World faces population explosion in poor countries // The Guardian*. – 2004. – 18 August.

УДК 323.39:316.3

І. Кіянка

Львівський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

© Кіянка І., 2009

Політична стабільність є важливою характеристикою політичної системи. Особливу роль політична стабільність відіграє в період трансформації пост-комуністичних країн. А також є важливою частиною у демократизації українського суспільства.

Political stability is a very important characteristic of political system. Especially mission political stability plays in that transformational period of post-communist countries. So political stability is necessary for democratization of Ukrainian society.

Наприкінці ХХ ст. в Україні, як і на усьому геополітичному просторі колишнього Радянського Союзу та постсоціалістичної Центрально-Східної Європи, відбулись динамічні зрушення еволюційно-революційного характеру в політичних системах. Аналіз цих процесів доцільно здійснювати в аспекті виявлення інституціонально-процесуальних змін в середині конкретного соціального середовища, в якому вони відбуваються, а також зіставлення їх з загальноцивілізаційним розвитком з метою максимального усвідомлення модернізаційного досвіду людства.

Актуальність теми полягає у дослідженні перехідного періоду України з її традиційними установками щодо політико-економічного устрою та культурним надбанням. А вивчення процесів, які привели до нового державного стану в українському суспільстві, відбулися раптово, без попередньої підготовки, внаслідок розпаду Радянського Союзу. Адже відомо, що цьому розпаду сприяли численні внутрішні і зовнішні причини, об'єктивні і суб'єктивні обставини, тобто певні соціально-політичні процеси, що не відповідали природі радянського устрою, поступово підточували цей устрій. В українському суспільстві відбувалися певні вияви протесту, що пов'язано з виступами дисидентів, шістдесятників, Гельсінської спілки, але вони існували скоріше у формі пасивного незадоволення тоталітарною системою того часу, а не як запланована і цілеспрямована підготовка до радикальних соціально-політичних змін. Тому перехідний етап в Україні почався за умов невизначених політичних соціально-економічних, соціально-культурних та ідеологічних орієнтирів.

Мета роботи – дослідити специфіку досягнення політичної стабільності в контексті трансформаційних перетворень в історії України, тобто структурної трансформації українського соціуму.

Новизна дослідження полягає у ціннісному вимірі політичної стабільності, яка необхідна для життєдіяльності політичної системи загалом.

Ступінь вивчення. Якщо взяти до уваги сучасно-модернізаційний або транзитно-кризовий етап модернізації українського суспільства, то він збігається в часі зі здобуттям Україною на початку 1990-х років самостійної державності. В. Горбатенко зауважив, "...що стан українського соціуму має ознаки, характерні для східноєвропейських і пострадянських перехідних суспільств" [3, с. 10–18].

Проте модернізаційний етап для України, як значно важливіший, ніж попередні, піддається фіксації, оскільки він ще незавершений. Розпочати його розгляд, на наш погляд, потрібно з деяких узагальнювальних характеристик, які проливають світло на спадковість та особливості динамічного характеру української

модернізації, що має безпосередній зв'язок з процесом перебудови – останньої широкомасштабної реформи у Російсько-Радянській імперії. В умовах ностальгії за відносною стабільністю останніх десятиліть радянської України тут і в інших пострадянських країнах постали дві версії причин поразки перебудови і припинення існування СРСР, пов'язуючи їх із суб'єктивним прагненням Президента СРСР М. Горбачова розвалити країну і знищити соціалізм як різновид суспільного устрою.

Однак тепер, коли спостереження за розвитком модернізаційних процесів 1990-х років на пострадянському просторі залишились далеко позаду, розвіюються ілюзії щодо тотожності ринкової економіки і демократії та сумісності демократичних процесів із соціокультурними системами посттоталітарного типу, варто особливу увагу звернути на проблему відповідності вітчизняних соціально-політичних перетворень основним вимогам демократії. Процес демократизації українського суспільства дав змогу визначити характерні ознаки, які допоможуть переосмислити характер функціонування демократій в умовах перехідного стану суспільства від тоталітарного режиму.

Як зауважила І. Яжборовська, трансформації, які розпочались в Центральній і Південно-Східній Європі наприкінці 1980-х років, не завершилися і до сьогодні, – це новий матеріал для дослідження в галузі політології [5, с. 3]. І тому не дивно, що ця проблематика цікавить як іноземних дослідників: Г. Соотла, Д. Яворські, З. Бжезінського, Д. Белла, Р. Дарендорда, так і українських науковців, зокрема: І. Бекешкіна, І. Варзар, Є. Головахи, А. Колодій, А. Романюка.

Підійшовши занадто спрощено і однобічно до реформування суспільства, еліта з самого початку виявила неготовність до виконання масштабного завдання забезпечення “перебудови” як соціальної революції. З висоти півтора десятилітнього часового проміжку вже можна певною мірою збагнути перипетії основних проблем, у яких знайшла свої прояви зазначена неготовність. За усієї масштабності поставлених завдань модернізація здійснювалась переважно тим самим кадровим корпусом, який і зумовив необхідність їхнього розв'язання. Реформи втілювались традиційно “згори”, супроводжуючись абстрактними закликами до їхньої всенародної підтримки. Низові структури суспільства при усьому бажанні підтримати реформаторські починання влади не мали реальних важелів для включення до цього процесу.

Ці перетворення не були забезпечені чіткою концепцією реформування суспільства, здійснювались заміною старих стереотипів новими. Але й разом з тим за умови неадекватного відображення тенденцій руху до оновлення вони можуть заводити в глухий кут, призводити до стагнації, що супроводжується тривожністю, розгубленістю, озлобленням, агресивністю, до готовності людей вступати у нові конфлікти на вищому рівні соціальної структури і з більшою гостротою вираження суперечностей.

На нашу думку, феномен нинішніх конфліктів корениться у надто складному переплетінні різних за природою і характером процесів. З метою глибинного розуміння обставин їхнього виникнення доцільно виділити три засадничі позиції: “чинники”, “причини”, “умови”.

Насамперед йдеться про чинники, що безпосередньо формують конфлікт. Конфліктні чинники являють собою загальні, глибинні, тривалі зв'язки і тенденції, що призводять до політичних суперечностей як основи конфлікту. Вони є лише рушійною силою виникнення і розвитку суперечності, тим середовищем, у якому визріває конфлікт. Більшість аналітиків вважають, що одна із головних передумов конфліктів у пострадянському просторі закладена в особливостях формування радянської системи, як унітарної і жорстко централізованої.

Проте радянська система, яка вбачала в етнічній, національній, релігійній розмаїтості загрозу тоталітарному характеру панування, постійно боролася за уніфікацію. Це панування було побудоване на жорсткій етнотериторіальній адміністративній ієрархії і здійснювалося через регіональні центри, підпорядковані центральній політичній еліті. Водночас остання мала у своєму розпорядженні невичерпні політичні і економічні ресурси. Внаслідок такої ієрархії колишні союзні республіки зберегли, хоча і спотворені, національно-культурні традиції, які набули нових необхідних умов для свого незалежного існування: адміністративну систему, національну політичну еліту тощо. Руйнування тоталітарного режиму не тільки послабило центральну владу, а й викликало невдоволення національних еліт, відповідальних за стан справ у республіках, але при цьому позбавлених необхідних ресурсів. За цих умов етнополітичний вплив став могутньою основою масової політичної мобілізації. В останнє десятиліття він став переважати усі інші конфліктні чинники. Цей вплив на формування кризових ситуацій у різних регіонах світу сьогодні такий високий, що більшість регіональних протистоянь можна класифікувати як “етнічні конфлікти”. Головним у цьому контексті є не ознаки належності до тієї чи іншої спільноти, а характер суперечностей, який лежить в

основі конфлікту. Характер суперечностей, своєю чергою, визначається підготовленістю сторін, що беруть участь у конфлікті, ступенем їхньої організації і структурними стосунками, що складаються між ними [2, с. 16].

Враховуючи це, визначення і класифікація конфлікту правочинні з урахуванням ряду: соціальна група – соціальний прошарок – держава – суспільство. Хоча роль етнічного чинника у формуванні конфлікту очевидно варто шукати не у визначенні сутності самого конфлікту, а в детермінованих ознаках формування його суб'єктів. Безумовно, головна роль етнічного чинника в контексті визначається тим, що він виконує функцію мобілізації як населення, так і політичних еліт за етнічною ознакою у протистоянні з ворожою стороною.

Щоб визначити основні причини конфліктів у посткомуністичному світі, потрібно належну увагу приділити і впливу обставин. Оскільки причина, породжена насамперед впливом історичних обставин, полягає у зміні поглядів певної частини населення країни на своє історичне минуле і бажане майбутнє, виникнення нової моделі національного самоототожнення. Ідеологічні чинники породжують причини конфлікту тоді, коли різко змінюються світоглядні орієнтири, або коли вакуум, що виник в результаті дискредитації цінностей старої ідеології, заповнює нову.

Виділення ідеологічних конфліктів (які, властиво, є радше суперечностями), є, з одного боку, показовим для традиційних досліджень з цієї проблематики (яка насамперед стосується соціальних, економічних чи етнічних аспектів конфлікту), а з іншого, – характерним саме для держав періоду трансформації. У цьому випадку приклад України є одним з багатьох серед держав, що йдуть цим шляхом. Тут важливим є те, що ідеологічні протистояння можуть розглядатись як сигналізатор виникнення серйозніших суперечностей, які за неконтрольованого розвитку подій можуть вилитись у реальний політичний конфлікт. Наприклад, такий, що відбувся в Білорусі (травень–червень 1996 р.) серед прихильників інтеграції з Росією і незалежності. У цьому випадку ідеологічні суперечності стали основою для розмежування і утворення груп учасників конфлікту, а також для обґрунтування цілей конфліктуючих сторін.

В. Горбатенко відзначає існування феномена “української моделі” посттоталітарного розвитку, яка “...за усієї її економічної неефективності здатна зберегти у країні мир й уникнути відкритої внутрішньої агресії та кровопролиття”. Успіху цієї моделі, як вважає автор, ми повинні завдячувати “консервативно-охоронній” стратегії розвитку держави, яка була вибрана першим президентом Л. Кравчуком. Сутність української моделі автор визначає як “...прагнення влади втримати соціальну рівновагу за допомогою мінімізації соціальних змін і збереження старих структур і механізмів соціального управління для запобігання масовій соціальній безтурботності, яка є неминучим наслідком докорінного зламу соціальних підвалин” [3, с. 16].

Результатом реалізації цієї моделі є, з одного боку, відсутність широкомасштабних конфліктів, що мають насильницькі форми, а з іншого, – згасання економіки й соціально-політичної активності. Для досягнення масової підтримки такої стратегії у суспільстві культивують тотальний страх перед будь-якими конфліктами, що необхідний для демократичного розвитку конфлікту між віджилими тоталітарними структурами управління та громадянським суспільством. Згодом, резюмує автор, страх населення перед конструктивними соціальними конфліктами сам по собі стає механізмом, який стримує будь-які конструктивні дії щодо подолання соціально-економічної кризи. Проте політичний аналіз кризових явищ дає змогу краще зрозуміти реальні потреби перехідного українського суспільства та визначення пріоритетів на цьому шляху.

В. Горбатенко виділяє кризи, що в своїй основі становлять кризовий синдром перехідного суспільства і за ступенем домінування у політичній сфері можна віднести до двох груп. До першої групи належать кризи ідентичності та легітимності, які становлять кризу політичної культури. Вплив значного кризового комплексу визначається такими чинниками: ставленням людей до існуючих політичних інститутів, усвідомленням своєрідності національної традиції та сприйняттям історичної спадщини, розумінням особою свого місця у суспільстві, меж і напрямів суспільно-політичної діяльності. Проте криза ідентичності в Україні тісно пов'язана з активізацією і переорієнтацією ідентифікації, що розглядається у суспільних науках як встановлення тотожності об'єктів на підставі певних ознак. У політиці ідентичність означає процес, в ході якого індивід пов'язує себе з певною групою, метою, інтереси якої він сприймає, як свої власні.

Кризовий характер ідентичного процесу виник в умовах різкого переходу від одного типу соціально-політичного життя до іншого. А також від залежного, але чітко визначеного існування за загальнозрозумілих уявлень щодо характеру суспільного ладу, до невизначеної ситуації з необхідністю суспільного та індивідуального вибору. Ця ситуація створює в свідомості людей суперечливість, яка полягає у пошуку свого місця між старими і новими формами буття, у врівноваженні двох протилежних поглядів свідомості. Разом з переорієнтацією свідомості на поступове визнання специфіки функціонування нової політичної системи суспільства у перехідний період відбувається порушення і подальша руйнація єдиної інтегральної системи цінностей, розмноження існуючих культурно-цілісних установок плюралізму. Усе це зрештою й виливається у розширення поля ідентифікаційних установок, які набувають полярних ознак – від мирного співіснування до відкритої конфронтації.

Основними проявами такої полярності є: розрив між утвердженням пріоритету особи в суспільно-політичному розвитку та широким декларуванням ідеї пріоритету загальнодержавних, загальнонаціональних інтересів, відсутність гармонії між національною ідентифікацією та іншими різновидами колективно-культурної та регіональної ідентифікації.

Криза ідентичності в українському суспільстві проявляється в агресивному відторгненні усього нового, незвичного, “чужого”. Не зупиняючись на цьому, свідомість перехідного типу фіксує, створює образи “чужого”, “ворога”. Звідси – гіпертрофований характер ролі традиційних каналів соціальної ідентифікації. Виникнення етноцентричних, войовничих (націоналістичних, соціалістичних, шовіністичних) позицій перетворюється на одну з форм подолання комплексу неповноцінності, властивого маргінальним верствам населення, або виступає своєрідною сатисфакцією для тих, хто втратив після переорієнтації системи політико-ідеологічні цінності, можливість самовизначення у системі визначених правлячою верхівкою координат [5, с. 34].

Однією з проблем соціально-політичної ідентифікації в Україні виступають крайні уявлення, які уживаються у свідомості політичних лідерів, представників політичної еліти. До таких уявлень можна віднести одночасну орієнтацію значної частини політичного керівництва на егалітарні та ієрархічні принципи соціальної організації. Ієрархічні орієнтації призводять до відриву влади від основної маси населення, до виникнення негативного явища елітарного авангардизму, що є наслідком нездорової конкуренції на владно-державному рівні. Хоча, як справедливо зауважив С. Головаха, попри те, що в Україні процес диференціації еліт призвів до протиставлення “партії влади” та опозиції, в суспільстві не знайшлося достатньо активних і зорганізованих сил, які могли б загальний еволюційний процес відмирання старої суспільної системи перетворити на революційний вибух, спираючись на існуючу масову недовіру до владних структур і незадоволення економічним становищем країни.

Автор це пов’язує з феноменом розподілу сфер впливу між системами, “...коли економічна царина опинилася в руках старої номенклатурної еліти, а ідеологічна – у компетенції нової зорганізованої еліти, що сформувалась навколо ідеї зміцнення національної державності” [1, с. 50].

Номенклатура та національно-державні еліти творять, за словами автора, потужний “центристський буфер”, другою стороною якого є суперництво національних та комуністичних радикалів. Таке протиставлення-поєднання лівих та правих стримує, на думку автора, соціальний вибух. Подальша диференціація еліт є необхідною передумовою запобігання деструктивним конфліктам, підсумовує С. Головаха. Причому для опозиційних політичних еліт, якщо вони зацікавлені в розвитку конструктивного соціального конфлікту на ґрунті легітимної зміни влади, автор пропонує позбутися владних ілюзій: наприклад, для демократів ліберальної орієнтації-ілюзії прийняття більшістю електорату ліберальної ідеї у “чистому вигляді” за західним зразком, для націонал-демократів-ілюзії не закомплексованої національної свідомості, а для тієї частини демократичної, але політично індеферентної еліти-ілюзії збереження індивідуальної свободи самовираження в ситуації необхідності прийняття активної політичної позиції [2, с. 90].

І коли суспільство перебуває у перехідному стані, а влада динамічно змінюється, постійно виникають ситуації протистояння двох антагоністичних процесів ціннісно-культурного характеру, пов’язаних зі ступенем довіри населення до влади. Такими процесами виступають легітимація і делегітимація нових режимів, нових лідерів, нової інституціональної структури і нової системи влади. В умовах суспільних змін представникам влади на деякий час вдається повести за собою більшість

суспільства, що завжди прагне до соціальної стабільності. Однак внутрішня нестабільність перехідного етапу тягне за собою загострення різноманітних проблем, які виникають внаслідок суспільних змін, а також зростання потенціалу невдоволення мас. Як наслідок, в умовах “політичної загрози сповзання в хаос” легітимність влади набуває певного значення для реформ. Вагомою причиною незадоволення мас є високий рівень корумпованості вищих ешелонів влади та широкомасштабне поширення її на різні поверхи бюрократичної системи [2, с. 60].

Це один із проявів кризи легітимності і потребує особливої уваги та заслуговує на окремий розгляд, що пов'язано із надзвичайно високим ступенем криміналізації життєво важливих сфер функціонування держави й усього суспільства. Низький рівень правового забезпечення модернізації суспільства, розбалансованість у діяльності усіх гілок влади, незабезпечення дієздатності державних та управлінських структур створили в Україні небезпечну ситуацію, що сприяє вкоріненню корупції як невід'ємного складника усього суспільного організму. Проникнення представників вищих ешелонів влади до максимального використання державних можливостей, помилок соціально-економічного реформування, недосконалої національного законодавства з метою особистого збагачення становить загрозу не тільки для демократичного вибору суспільства, а й можливостям подальшого самовдосконалення. Визначний вплив корупції на легітимність пов'язаний в Україні з тим, що вона, поряд з іншими негативними наслідками, підриває довіру суспільства до установ державної влади й її авторитет [6, с. 12–13].

Можна стверджувати, що цей період суспільно-політичних трансформацій являє собою констеляцію безлічі суперечок між не узаконеним новим та юридично морально вимираючим старим. Характерними ознаками виявлення суперечностей є зіткнення різних світоглядних позицій, групових та корпоративних домагань. Образ трансформованого суспільно-політичного ладу якраз залежить від процесів, які тільки й утримують суспільство від остаточного саморуйнування, правового “безмежжя”, безладдя та хаосу в перехідний період та які визначають майбутню соціально-культурну форму: це процеси легітимації [1, с. 110]. Проте особливої актуальності досягнення політичної стабільності набуває в теперішній час у період гострої політико-економічної кризи в українському суспільстві. На перше місце виходить прагматичний вимір стабільності, оскільки ми вже маємо багату теоретичну базу осмислення політичної стабільності, тепер залишається її лише втілити і надати їй політико-правового характеру для подальшого розвитку українського суспільства.

Враховуючи специфіку досягнення політичної стабільності в трансформаційний період українського суспільства, потрібно виокремити такі істотні моменти:

по-перше, Україна почала засвоювати цінності західного індустріального світу в період їх трансформацій. Тобто наша держава долучається до тих цінностей, які сьогодні змінюються і набувають нових форм;

по-друге, в економічному плані виникла потреба у здійсненні структурної виробничої передумови, яка б відповідала рівню індустріального світу, що відбувається на тлі загальної боротьби за створення ринку для вітчизняних товарів, періодично народжуваних кредитно-фінансових і валютних проблем, зростанням масового безробіття.

У соціальному аспекті процес формування політичної нації збігається з посиленням масових міграційних процесів не тільки на міжрегіональному рівні всередині держави, а й на міждержавному рівні.

У психологічному плані сподівання на краще життя за рахунок можливості відтворення цивілізованих життєвих умов на зразок найбільш розвинених країн світу затьмарюється баченням серйозних проблем, які спричинені стійкими проявами західного способу життя, що, своєю чергою, формує такий самий стійкий стан загального страху перед майбутнім.

У подальшому дослідженні значна увага приділятиметься зміні соціально-економічної структури українського суспільства в період розвитку українського суспільства з ринковою економікою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусак І. Петренко Є. *Блиск і злиденність націонал-демократії*. – К.: Демократичні ініціативи, 1999. – С.60.
2. Головаха Є. *Суспільство, що трансформується. Досвід соціологічного моніторингу в Україні*. – К.: Демократичні ініціативи, 1997. – С 16–90.
3. Горбатенко В. *Стратегія модернізації суспільства*. – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. – С.105.
4. Долженков О. *Посткомуністичні трансформації в країнах*

Центрально-Східної Європи та СНД: порівняльний аналіз // *Нова політика*. – 2000. – №5. – С.12–13.
5. Язборовська І. Политологические подходы к проблематике трансформации общественного устройства в странах Центральной и Юго-Восточной Европы // *Международный исторический журнал*. – 2000. – №7. or WWW. history. machaon.ru/ number_07/ anonsvak/ revolution/ yazhbor/index.hfml. 6. Cebulak W. *Social Turmoil in Post-Socialist Eastern Europe. A Revolution Gone Astray?* // *East-European Quarterly* (Boulder). – 1997. – Vol.3.1. – P. 110.

УДК 32:316.77

Л. Климанська

Національний університет “Львівська політехніка”

СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА У ТЕХНОЛОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЕКТИ

© Климанська Л., 2009

Досліджено процес конструювання соціальних проблем за допомогою риторичних прийомів, проаналізовано поняття «імідж соціальної проблеми», охарактеризовано особливості створення іміджу соціальної проблеми, прослідковано етапи символічного конструювання проблем, які використовуються суб'єктами цього процесу, зосереджено увагу на соціальній політиці та соціальних проблемах, які вона покликана вирішувати

This article explores the process of construction of problems by the rhetoric methods. The goal of this article is to investigate the very notion of image of social problem, peculiarities of the process of building of the image of social problem, stages of symbolic construction of the problem, which are used by the subjects of this process. The author focuses on the social policy and social problems, which these policies have to solve.

Загалом робота розглядає результативний процес конструювання соціальних проблем у символічному полі політики, що втілюється у соціально-політичних проектах, які у той чи інший спосіб намагаються вирішити соціальні проблеми. Саме для того, щоб мобілізувати матеріальні та людські ресурси на вирішення соціальних проблем і створюється медіа-імідж проблеми. Проекти соціального забезпечення, страхування, допомоги, регулювання зайнятості, охорони дитинства, боротьби з різним патологіями вкоренилися в соціальній практиці, а сам термін “проект” – у науковому і повсякденному лексиконі. Разом з тим одним з найменш розроблених методологічних питань вироблення соціальних програм є сама концептуальна постановка соціальної проблеми. Крім власне визначення проблеми, постає ще питання вибору: проблем багато, вирішувати їх усі одночасно суспільство не може, отже, виникає те, що спеціалісти називають конкуренцією соціальних проблем. Там, де є конкуренція, виникає потреба у створенні іміджу. Існуюча невизначеність полягає у тому, що ж дійсно є соціальною проблемою, в який спосіб формується імідж соціальної проблеми, викликає потребу теоретичного осмислення.

Як предмет теоретичного вивчення соціальні проблеми вперше стали розглядатися в США, коли у 1865 р. утворилася Американська асоціація соціальних наук [1, с. 452]. Значний вплив на формування соціологічного підходу до їхнього дослідження справила творчість Э. Дюркгейма, яка поклала початок функціональному підходу до трактування соціальних проблем, що довгий час панував у соціологічній теорії.

Соціологія соціальних проблем виникає як особливий напрямок і найактивніше розвивається в американській соціологічній думці. Інтенсивне вивчення соціальних проблем у США датується 1910–1940 роками. У цей період з'являються монографії і статті у провідних журналах із цієї тематики [2]. У ранніх роботах розглядаються переважно злочинність і вживання наркотиків. Їхне дослідження спирається на методологію Е. Дюркгейма, при цьому основний акцент робиться на індивідуальну чи сімейну дезорганізацію, тобто на індивідуальну девіантну поведінку. Нерідко соціальні проблеми ототожнюються з патологією, інтерпретуються в термінах деморалізації і пояснюються нездатністю індивіда відповідати